

- Kulveit, Jan, Douglas, Raymond, Ammann, Nora, Turan, Deger, Kreuger, David & Duvenaud, David, 2025. "Gradual disempowerment: Systemic existential risks from incremental AI development", *arXiv:2501.16946v2*.
- Shulman, Seth, 2008. *The Telephone Gambit: Chasing Alexander Graham Bell's Secret*. New York: W.W. Norton & Company.
- Takano, Shigeyuki, 2021. *Thinking Machines: Machine Learning and Its Hardware Implementations*. London: Academic Press Inc.
- Walsh, Toby, 2018. *Machines That Think: The Future of Artificial Intelligence*. New York: Prometheus.

Barrling, Katarina, 2024. *Världens mest protestantiska land. Sverige – det extrema landet lagom*. Stockholm: Bokförlaget Stolpe.

Anmälan av Antje Jackelén

Katarina Barrlings utgångspunkt är att summan av det religiösa tänkandet är konstant (218). Mot den bakgrunden är boken ett försök att förstå hur Sverige har påverkats av sin egen tolkning av kristendom och protestantism" (9). Den svenskprotestantism som vi ser idag definieras som "en form av religion där religiöst och sekulärt tänkande hänger nära samman, men där man inte ser de religiösa stråken, utan betraktar sig som fullt ut sekulär" (9–10).

World Value Surveys välkända diagram där Sverige ligger högst upp och längst ut när det gäller värdena för självförverkligande och sekulär rationalitet spelar roll, liksom David Thurfjells analyser av det gudlösa folket och granskogsfolket.¹ Men även Greta Thunberg presenteras som en perfekt företrädare för en sträng svenskprotestantism. Förenklat kan sägas att bokens tes är att en viss form av religion har präglat svensk kultur, att denna religion har präglat de sekulära politiska ideologierna och att de politiska ideologierna är vår tids religion.

Barrling menar att detta drama med nödvändighet skapar kättare, syndabocker och andra avvikare (kapitel 1) – en mekanism som förstärks av de nära

¹ David Thurfjell, *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen* (2015) och *Granskogsfolket: Hur naturen blev svenskarnas religion* (2020).

banden mellan stat och kyrka, påbjuden lydnad mot överheten och idén om "tron allena", reformationens *sola fide*. En kättare kan vara en som tänker nytt på ett avvikande sätt, men ofta är kättaren den som vill hålla fast vid det gamla (30), vid det som en förändringsbenägen kyrka har lämnat bakom sig (100).

Vartannat kapitel i boken ägnas åt en eller flera avvikare. Olaus Petri, Mäster Olof och August Strindberg presenteras som "pragmatiska kättare och återfallsavfällingar" (kapitel 3). Författaren Eyvind Johnson behandlas under rubriken "Klerkernas förräderi" (kapitel 5). I kapitlet "Det rena och det oberörbara" möter läsaren Sverigedemokraterna (kapitel 7). "Normkritik som den nya normen" exemplifieras med gruppleadaren för Centerpartiets riksdagsgrupp Daniel Bäckström (kapitel 9). Som sista avvikare presenteras författaren Lena Andersson under rubriken "Den enes dygd – den andres synd" (kapitel 11).

I kapitlen däremellan diskuterar Barrling olika fenomen som belyser tesen om Sverige som det mest protestantiska landet från olika perspektiv. "Stortro och husförhørsanda" tecknar vägen från reformationen till svensk konsensuskultur via folkskolan, frikyrkorna och statsindividualismen. "Ett himmelrike på jorden" handlar om religionens roll i samhället och varför det anses vara pinsamt att vara religiös. "All you need is love" belyser att kristendomens upphöjelse av offret som segrare återspeglas i västerlandets idéer om demokrati och mänskliga rättigheter. Ingen kommer undan, till och med kommunisten simmar omkring i kristendomens vatten. "Tro, hopp och kärlek" spårar protestantismen i myndighetssverige och diskuterar de kristna dygdernas dominans på bekostnad av antikens kardinaldygder. Det tolfte och sista kapitlet "Tryggare kan ingen vara" låter Anders Tegnell framträda som svenskprotestantismen förkroppsligad. Här samlar Barrling ihop en del trådar från tidigare kapitel. Avvikarna gör come-back, liksom svenskarnas kärlek till staten och svårigheten "att förhålla sig till att en stor del av befolkningen bekänner sig till islam" (247). "Den dominerande normen är fortfarande att försvara muslimers rätt att utöva sin religion", säger hon, men noterar samtidigt att frågan idag "diskuteras med mer av kritiska perspektiv än tidigare" (247). Det illustreras med konstnären och normbrytaren Lars Vilks "som fick leva sina sista år inlåst, övervakad" (248).

"Den svenska uttolkningen av kristendomen verkar ha någonting som smidigt kan förenas med den politiska vänstern", säger Barrling och konstaterar – dock utan att ange någon källa: "Forskningen har pekat på hur svagt motstånd Svenska kyrkans 'vänstersväng' mött." (254) I själva verket är det dock tveksamt om det överhuvudtaget går att tala om "den svenska uttolkningen av kristendomen" i singularis och som svensk. Det finns fler än en tolkning och kristendomen är en global rörelse. Svenska kyrkan som medlem i Lutherska världsförbundet och Kyrkornas världsråd står i tolkningsgemenskap med lutherska och andra kyrkor världen över. Anklagelser om att vara politisk och

vänster i stället för kristen känns igen på många håll i världen idag, framför allt där det sker förskjutningar mot ökad populism och auktoritärt styre.²

Barrling landar slutligen i tanken att svensk socialdemokrati axlade religionens roll och att socialdemokratiska framgångar under 1900-talet kan förklaras med att partiet tog över kristendomen från kyrkan. Och eftersom minnet av Luthers försäkran om att "Jesus frälst oss alla från synd" ligger kvar i det kollektiva minnet kan den sekuläre svenskprotestanten "slå sig till ro med att inte behöva bry sig om vare sig synd eller Gud" (259).

Barrling har förstås rätt i att kristendomen, inte minst med dess lutherska prägel, har format kultur och samhälle i Sverige. I den mån Sverige är sekulariserat är det så att säga lutherskt sekulariserat. Hennes exposé ger fog för insikten att människorna i Sverige sannolikt inte är fullt så sekulariserade som de ofta tror sig vara. Nog ska det bli intressant att se vad de nyligen dokumenterade trenderna med ökande religiöst intresse och kyrklig aktivitet särskilt bland unga människor betyder på längre sikt!³

Utgångspunkten för boken, att summan av religiöst tänkande förblir konstant är samtidigt dess resultat. Det blir ju så när resultatet ligger fast från början. Det som religionen har mist genom sekulariseringen har tillförts politiken i stället.

Barrlings argumentation är spretig och ibland anekdotisk. Delvis ligger det i sakens natur att det inte alltid är lätt att urskilja klara konturer, eftersom kristendomen har "sugits upp" av kulturarv, normer och samhällssystem (244). Resonemangets klarhet påverkas även av huruvida författaren väljer att se kristendomen eller kyrkan som den aktiva eller passiva faktorn i ett skede. Här finns skiftningar i boken. Rubriksättningen är originell och tankeväckande, men hjälper inte läsaren att identifiera en sammanhängande argumentering. Rubrikerna är heller inte alltid representativa för kapitlens och avsnittens innehåll.

Bokens stil liknar mer ett reportage än en akademisk text. Definitionerna är inte alltid exakta och ibland slarviga. Att definiera religiöst tänkande som "föreställningar om världen som inte kan (eller får) ifrågasättas" (16) motsägs av den religiösa tradition som är bokens tema – kristendomen i dess reformatoriska skepnad. Trots detta väcker många observationer igenkännande. Barrling skriver underhållande, tidvis raljant, ironiserande eller sarkastiskt och genomgående lättläst. Det förekommer ett och annat korrekturfel, somliga tämligen harmlösa skrivfel, andra mer irriterande. Till exempel blir

2 Se till exempel Graff-Kallevåg, K., Kloster, S. T. & Stålsett, S. J., *Populisme og kristendom* (Cappelen Damm Akademisk, 2021) och Harasta, E. & Sinn, S., *Resisting Exclusion – Global Theological Responses to Populism: Strengthening the public role of churches in view of populist exclusionary policies* (Evangelische Verlagsanstalt Leipzig/Lutheran World Federation, 2019).

3 Enligt uppgifter från SOM-institutet, se t.ex. *Sakralisering efter sekularisering? Religiös förändring över tid och mellan generationer*.

Bäckström plötsligt Sandström (198), referenser kan vara oprecisa (not 28, 112; not 40, 191) och somliga årtal är fel. Skatteverket tog över folkbokföringen från Svenska kyrkan 1991, inte 1993 (152) och homosexualitet befriades från sjukdomsstämpeln 1979, inte 1976 (203). EFS är inte ett trossamfund (202) utan en missionsrörelse inom Svenska kyrkan. I den mån Bibeln refereras sker det ofta enligt den gängse översättningen Bibel 2000, men på några ställen citeras omotiverat översättningen från 1917. Så sker bland annat när det gäller Paulus ord i Galaterbrevet 3:28 om att här är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna (148). Barrling menar att Paulus där talar om det universellt mänskliga (161), vilket dock är en sanning med modifikation, eftersom textens sammanhang tydligt refererar till gemenskapen mellan alla döpta.

Barrlings bok är så rik på material att inte alla kapitel går att behandla inom ramen för denna anmälan. Därför får ett kapitel tjäna som exempel. Kapitel 8 med huvudrubriken "Så skola de sista bliva de första" har underrubrikerna "Är Jesus vänster?", "Socialism och kristendom i förening", "Evangeliets sociala dimension", "Är Folkhemmet granne med folkkyrkan?" [sic], "Är Jesus höger?", "Den kluvna högern", "Woke ingår i kyrkans DNA" och "Svenska kyrkan och islam".

Frågan om Jesus är vänster handlar om beröringspunkter mellan marxister och kristna som lyftes fram under 1960- och 1970-talen. Barrling exemplifierar med C.-H. Hermansson, partiledare för VPK, och fortsätter sedan med att beskriva föreningen mellan socialism och kristendom. Här förses historieskrivningen med en fläkt av cynism: pågående sekularisering och påtalad otidsenlighet gjorde att kyrkan ville anpassa sig samtidigt som vänstern övergav sin tidigare fiendskap mot kristendomen och valde kyrkan som samarbetspartner eftersom det kunde ge ökat politiskt inflytande i utbyte – en blandning av politisk strategi och psykologi alltså (182). Barrling slår fast att Svenska kyrkan blev mer materialistisk efter 1968, enklare för politiken att kontrollera och mindre andlig (186). Människan, inte Gud, blev kyrkans grund. Politiken sätter agendan. Utvecklingen är visserligen inte unik för Sverige men verkar ha mött mindre motstånd här (187). Det senare påståendet beläggs tyvärr inte. Även om boken handlar om Sverige blir det så problematiskt med avsaknaden av det internationella perspektivet och den påstådda polariseringen mellan andligt och politiskt att det krävs en lite längre kommentar.

För kyrkans utveckling var "Uppsala 1968", Kyrkornas världsråds fjärde generalförsamling, av enorm betydelse. Under temat "Se, jag gör allting nytt" (Uppenbarelseboken 21:5) möttes kyrkor från hela världen.⁴ Därmed kom

4 "Behold, I make all things new": WCC's Fourth Assembly in Uppsala 4-20 July, 1968 / World Council of Churches, <https://www.oikoumene.org/news/behold-i-make-all-things-new-wccs-fourth-assembly-in- uppsala-4-20-july-1968>.

också tidens stora frågor om rasism, krig och kolonialism hem till Uppsala och Sverige. Martin Luther King Jr skulle ha predikat i öppningsgudstjänsten, men han hade mördats tre månader innan. Det föranledde prästen Martin Lönnebo, sedermera biskop in Linköping, att ta initiativ till den stora ljusbäraren i Uppsala domkyrka som fick namnet Folkförsoningens träd. Denna ljusbärare har i sin tur lett till att det numera finns ljusbärare i stort sett i alla kyrkor och att ljuständning har blivit ett av de vanligaste sätten att be i Sverige. Med andra ord, det handlade inte om andlighet kontra politik utan om kontemplation och aktion, bön och handling. Den latinamerikanska befrielse-teologin utvecklades inte "i en strävan att förena kristendom med marxistisk samhällsanalys" (181), utan för att göra något åt fattigdom och social orättvisa. I Latinamerika kom marxistiska analysmodeller till användning i dessa strävanden, medan andra befrielse-teologier, som dalit-teologin i Indien, använde sig av andra modeller.

Att "världen sätter agendan" betydde och behöver inte betyda att kyrkan ger upp "det andliga". I Uppsala 1968 handlade det först och främst om att kyrkan inte drunknar i interna frågor utan öppnar sig för världens nöd och frågor i enlighet med det kristna evangeliet. I en religion med inkarnationen i centrum (Gud blir människa i Jesus Kristus) handlar det alltså inte om antingen Gud eller människa, utan om att leva i världen med ett uppdrag som har sin grund i det (tre)dubbla kärleksbudet – att älska Gud och sin nästa som sig själv.

Barrling däremot menar att när politisk medvetenhet ökar går betydelsen av Bibeln och kyrklig tradition automatisk ner. "Demokratiska beslut avgör, inte Guds vilja." (187) Att hon ofta väljer en teologiskt tunn, rent av plakat-teologisk framställning av det kyrkliga landskapet leder i bästa fall till en ofullständig bild och låter i värsta fall en mer eller mindre dold agenda sätta bilden. Det är tvivelaktigt när användandet av ord som "strukturella orättvisor" tas som intäkt för att vara "vänstervriden" (184), eller när politiskt engagemang i betydelsen av samhällsansvar blandas ihop med (parti)politik i betydelsen av maktutövning.

"Svenska kyrkans ställningstaganden inställer sig längs de nya konfliktlinjerna", menar Barrling (191). Snarare är det nog så att kyrkliga ställningstaganden *tolkas* utifrån aktuella konfliktlinjer, vilket är förståeligt, men ställer desto mer krav på det hermeneutiska arbetet. Och där brister Barrling. Till exempel saknar avsnittet "Svenska kyrkan och islam" helt koppling till Svenska kyrkans grundläggande dokument om religionsmöten och religionsdialog. I stället presenteras relationen till islam som ett stridsämne där Svenska kyrkan väljer en ekumenisk och liberal väg som marginaliserar inomkyrkliga konservativa grupper som "kvinnoprästmotståndare" (194). Att undertecknad på den (felställda) frågan "om det var Jesus eller Muhammed som givit den sannaste

bilden av Gud” skulle ha svarat med orden ”Gud är större” överensstämmer inte med sanningen.⁵

Bokens helhet blir lidande av en eklektisk teologisk förståelse. Visserligen är det rätt att *sola fide* (tro allena) var en grundtanke i reformationen, dock tillsammans med flera andra *sola* som bokens tes bortser ifrån. Förståelsen av tro är hos Barrling hårt knutet till ord, abstraktion och individen. Hennes protestantism hamnar därför långt ifrån mystik, symboler och traditionella ritualer (55f). Den teologiska skillnaden mellan *fides quae* (vad någon tror på, den tro som tros) och *fides qua* (tro som handling, den tro med vilken du tror) är frånvarande, liksom den lutherska betoningen av tro som förtroende och tillit till det som ytterst är värt förtroende samt av församlingens konstitutiva betydelse för kyrkan. Resultatet blir förenklingar: där naturvetenskap, modernitet och (liberala) ideologier går in, går traditionell religion ut eller förvandlas till politik; kristna missionärer blir demokratiska missionärer (104–107). Igen, i en ekvation där resultatet måste vara konstant går det inte att något är både-och. Om en faktor minskar måste den andra öka och tvärtom. Därför förvånar det inte att förändring huvudsakligen framställs som ett övergivande av traditionen och ett bortstötande av den som vill hålla fast vid det gamla. Den beskrivs oftare vara driven av viljan till anpassning till en sekulär verklighet än motiverad av teologisk och kyrklig reflektion.

Tro kan radikaliserat kulturella strävanden att skilja rent från orent, menar Barrling, men nämner inte att tron just också åstadkommer det motsatta, nämligen övervinner gränser mellan det som anses som rent och orent (Romarbrevet 14:14; Apostlagärningarna 10). Således hamnar också det diakonala arbetet som är ett direkt utflöde av tron i skymundan. Hos Barrling blir tron allena närmast ord allena. Där tron hör så nära ihop med ordet används trons logik för att rensa bort oönskade ord, eftersom tron visas i abstrakta ord och inte i handlingar (124, 231).

Här ställs tro och gärningar mot varandra på ett sätt som osynliggör den starka kopplingen mellan tro och kärleksgärningar som finns i luthersk teologi och spiritualitet, pregnant uttryckt i Luthers stora frihetsskrift: ”Se, så flyter ur tron fram både kärleken och lusten till Gud, och ur kärleken ett fritt, villigt och glatt liv, i spontan tjänst för medmänniskan.”⁶

5 Se till exempel Antje Jackelén / *Kyrkans Tidning*, <https://www.kyrkanstidning.se/inrikes/antje-jackelen-och-replik>; Antje Jackelén / *Kyrkans Tidning*, <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/replik-antje-jackelen>. ”Gud är större” är mitt biskopliga valspråk. Det är ett citat ur Bibeln och förekommer i den kristna traditionen seklerna igenom, på latin *Deus semper maior*, på arabiska *Allahu akbar* och på engelska *God is greater*.

6 Martin Luther, 1520. *En kristen människas frihet*, översatt från latin av Gustaf Norrman, språkligt bearbetad av Lutherstiftelsen, 2006, avsnitt 27, s. 66 (översättning bearbetad av författaren).